

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

Godsdienstwetenschappers die de vraag onder ogen zien hoe de beoefening van een godsdienst in de moderne, pluralistische samenleving moet worden gedefinieerd, hebben de essentiële karakteristieken van alle godsdiensten bestudeerd en de wijze waarop deze gestalte krijgen in Scientology.

Velen denken het antwoord te hebben op de vraag 'Wat is een godsdienst?' Meestal is hun definitie gebaseerd op de eigen godsdienstige achtergrond en ervaring, maar de geschiedenis heeft ons geleerd dat dit een hachelijk uitgangspunt is. Benaderingen als deze brachten ons de kruistochten, de Spaanse inquisitie, honderden jaren

bloedvergieten in Nederland en elders in Europa en de niet aflatende problemen in Noord-Ierland.

Nog vaker leiden beperkte definities van het begrip godsdienst tot weliswaar minder gewelddadige, maar desondanks niet minder afbrekende vormen van discriminatie en andere aantastingen van de mensenrechten - vooral gericht tegen

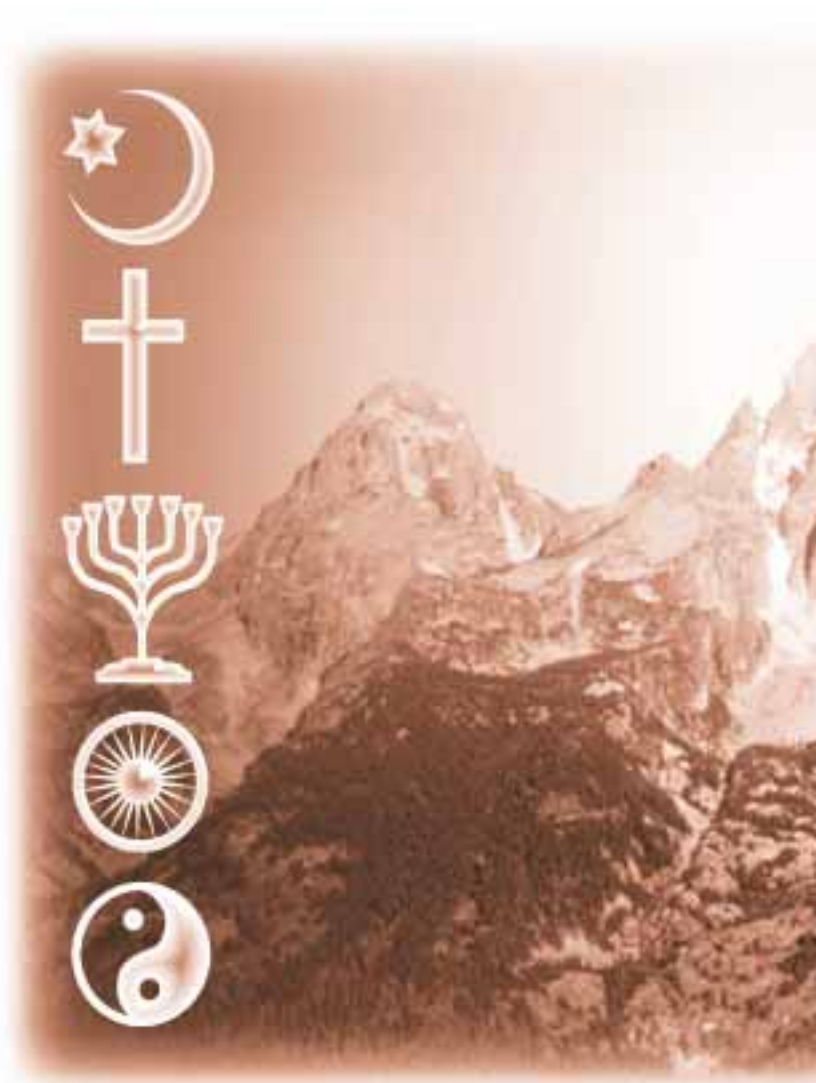
aanhangers van nieuwe of onbekende geloofsrichtingen.

Eeuwenlang hebben westerse filosofen dit onderwerp uitsluitend benaderd vanuit de joods-christelijke traditie. Deze benadering stoelt op twee fundamentele, met elkaar verband houdende beginselen - het geloof dat er een persoonlijke schepper God bestaat, die volkomen los staat van de mens en zich daar duidelijk van onderscheidt en dat het hoogste goed van de mens daarin bestaat deze god te eren, te aanbidden en er onderdanig aan te zijn. Een geloof dat niet was gebaseerd op deze leerstellingen werd niet als een godsdienst beschouwd.

Deze dogmatische benadering weer spiegelt ook de wijze waarop westerse geleerden, vanaf het begin van onze beschaving tot tamelijk recent, godsdienstige opvattingen en gebruiken analyseerden. Eeuwenlang waren de termen 'godsdienst' en 'christendom' praktisch synoniem. Henry Fieldings sarcastische uiting: "Met godsdienst bedoel ik christendom, met christendom bedoel ik protestantisme, en met protestantisme bedoel ik de Kerk van Engeland als wettige staatskerk" maakt op gevatte wijze duidelijk hoe men in die tijd dacht. Het is zelfs zo dat in sommige wetten in Engeland het joodse geloof tot 1837 niet als erkend geloof was opgenomen.

Door deze misleidend simpele maatstaf aan de hand waarvan godsdiensten werden beoordeeld, werd niet alleen een groot aantal godsdiensten buitengesloten, maar ook de deur geopend voor vervolging - wat nog eens onderstreept dat het definiëren van wat godsdienst is, veel meer is dan een kwestie van louter academisch belang. Er vloeiden ongelijke behandeling, discriminatie en zelfs geweld uit voort.

Naarmate de hedendaagse samenleving een meer wereldomvattend karakter kreeg - de zogenaamde 'globalisering' - en zich in het westen een verscheidenheid van godsdienstige stromingen ontwikkelde, kwamen onderzoekers en anderen meer en meer tot de slotsom dat de dogmatische benadering niet

Het oosterse uitgangspunt is dat alle godsdiensten, ongeacht de uiteenlopende geloofsbeginnselen en gebruiken, slechts verschillende paden zijn die naar dezelfde uiteindelijke werkelijkheid leiden. Een oud Japans gedicht luidt: "Aan de voet van de berg zijn vele paden die naar boven leiden, maar aan de top is het uitzicht op de maan hetzelfde."

zomaar kon worden toegepast op godsdiensten die niet waren gebaseerd op de joods-christelijke traditie - een vaststelling die uiteindelijk leidde tot een meer rationele zienswijze. De diepge wortelde vertekening in de traditionele benadering van het definiëren van het begrip godsdienst bleek vooral waar

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

het ging om inheemse of oosterse religies, omdat vele daarvan hetzij geen God of Opperwezen kennen (nog daargelaten een persoonlijke schepper God), hetzij godsdienst beschouwen als een onlosmakelijk deel van het dagelijks leven.

Veel inheemse godsdiensten kennen inderdaad nauwelijks een geloofsstructuur en bij bepaalde oosterse godsdiensten, zoals Zen-boeddhisme en Hindu Bhakti, worden dogmatische beginselen beschouwd als bijkomstigheden en zelfs als een belem-

mering ervaren voor de eigenlijke geloofsbeleving. Bovendien, hoe kan iemand het godsdienstige aspect van het Theravada-boeddhisme en het jainisme ontkennen, die beide geen Opperwezen kennen maar wel vijf eeuwen ouder zijn dan het christendom? En wat te zeggen van de vele hindoe-sekten, die talrijke goden kennen, maar deze duidelijk ondergeschikt maken aan het uiteindelijke doel: de vereniging van het 'Zelf' met het 'Absolute'? Of van het taoïsme, dat niet kan worden gedefinieerd, maar slechts 'waargenomen', of het confucianisme, waarbij karakter het doel is en wijsheid de weg daarheen?

Hedendaagse godsdienstwetenschappers zijn het er inmiddels over eens dat de toetssteen voor godsdienst objectief moet zijn, en niet kan worden gebaseerd op begrippen die zijn ontleend aan een bepaalde religieuze traditie. Uitgaan van een definitie waaruit vooroordelen spreken ten opzichte van welke godsdienstige traditie dan ook, is discriminerend en is in het verleden de oorzaak geweest van uiteenlopende vormen van godsdienstvervolging. Daarom hebben de deskundigen hun criteria aangepast en zijn uitgekomen op wat professor Bryan Wilson, emeritus hoogleraar in de sociologie aan de Universiteit van Oxford "ethisch neutrale definities" van godsdienst noemt en die bestaan uit "elementen die een religie vormen, ongeacht de inhoud van het geloof, de aard van beoefening of de formele status van de functionarissen". Op deze manier kunnen het geloof en de gebruiken van een godsdienst op een rechtvaardige en onbevooroordeelde manier worden verklaard.

Er zijn nog steeds veel verschillende manieren om een definitie van godsdienst te geven. De laatste jaren bestaat de neiging om godsdiensten te analyseren aan de hand van 'vergelijkende godsdienstwetenschap', waarbij het begrip godsdienst wordt benaderd op basis van vergelijkende elementen uit de diverse culturen. Deze benadering en het kader waarin die is ontwikkeld wordt nu besproken.

DEFINITIES VAN GODSDIENST VAN WESTERSE WETENSCHAPPERS

Eeuwenlang werd de definitie van godsdienst gebaseerd op beginselen, en dan voornamelijk op de vraag of deze beginselen dezelfde kenmerken vertoonden als in het christendom werden gevonden. De eerste pogingen om aan de beperkingen van deze doctrinaire lakmoesproef te ontkomen, dateren uit het begin van de 19e eeuw. Geleerden begonnen toen intuïtieve en op ervaring gebaseerde factoren in hun overwegingen te betrekken, teneinde meer de nadruk te leggen op de godsdienstige beleving van de mens; dit was van doorslaggevend belang in Aziatische godsdiensten, maar maakte nog geen deel uit van de westerse beoordelingscriteria. Dit leidde tot een meer gevoelsmatige benadering, geïllustreerd door de definitie van godsdienst van de Duitse theoloog Friedrich Schleiermacher: “een gevoel van absolute afhankelijkheid” - in tegenstelling tot een gevoel van “relatieve” afhankelijkheid van iets anders, iets goddelijks.

Jarenlang werden godsdiensten verklaard aan de hand van methoden die meer berustten op speculatie dan op feitenkennis, vooral als het ging om oosterse godsdiensten. Uiteindelijk kwam omstreeks 1860 de wetenschapper Max Muller uit Oxford met het voorstel een “godsdienstwetenschap” in het leven te roepen, op basis waarvan religie zou kunnen worden beoordeeld aan de hand van objectieve criteria, gebaseerd op werkelijke feiten en eerlijke en nauwkeurige vergelijkingsmethoden.

In het begin van de 20e eeuw beweerden antropologen en sociologen dat een geloofsovertuiging en haar gebruiken alleen konden worden begrepen binnen de cultuur waaruit ze voortkwamen. Aangevoerd door de sociologen Emile Durkheim en Max Weber, waren zij van mening dat godsdienst zou moeten worden beoordeeld op basis van zijn

gezamenlijke maatschappelijke factoren en zij brachten geloofsovertuigingen terug tot de maatschappelijke, economische, politieke, psychologische en culturele bestanddelen. Hun zienswijze stond echter op veel punten bloot aan kritiek, vooral omdat zij geen rekening hielden met wat velen zien als de essentie van godsdienst: het bovenzinnelijke of transcendentale.

Het begrip transcendentie, dat zoveel betekent als ‘te boven gaan’, ‘overbruggen’ of ‘overgaan’, is een fundamenteel kenmerk van alle geloofsovertuigingen en een kernpunt van elke hedendaagse definitie van godsdienst. Transcendentie legt een verbinding tussen de natuurlijke en de bovennatuurlijke wereld, hetgeen de mens in staat stelt de beperkingen van zijn biologische of fysieke staat te overbruggen en zich naar de plaats van het goddelijke te begeven. Dit kan een fysieke plaats zijn zoals een tempel of kerk, of een symbolische, zoals een afbeelding of een beginsel of een combinatie van beide.

Het onderscheiden tussen de goddelijke (of bovennatuurlijke) en de fysieke wereld - tussen het ‘heilige’ en het ‘profane’ - is een ander fundamenteel kenmerk van een geloofsovertuiging en een onmiskenbaar element in de meeste definities van godsdienst. Dit onderscheid komt het meest tot uiting in godsdienstige rituelen, gebruiken en andere uiterlijkheden met een overduidelijk religieus karakter.

Spoedig werden er ook andere bredere benaderingen tot het definiëren van godsdienst ontwikkeld. Ook deze waren gebaseerd op de uitgangspunten van Schleiermacher, maar men vermeed daarbij de “reducerende” methode waarbij zo sterk de nadruk werd gelegd op maatschappelijke factoren. De twee meest bekende exponenten van deze nieuwe benadering, Rudolf Otto en Mircea Eliade, bepleitten een definitie van godsdienst aan de hand van hoe iemand het heilige ervaart, een gewaarwording die zij omschreven als een intens, diep religieus gevoel. Zij legden meer de nadruk op de dingen die door iemand als heilig werden

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

beschouwd of waarvan werd aangenomen dat ze over een bovennatuurlijke kracht beschikten. Dit kon een voorwerp zijn, of een persoon, een bepaalde handelwijze of een structuur.

In weer een andere benadering, bepleit door de godsdiensthistoricus Joachim Wach, wordt religie eveneens gedefinieerd aan de hand van objecten en symbolen. Wach breidde het gangbare symboolbegrip uit zodat ook mensen en activiteiten, en zelfs instituties ertoe behoorden - in feite kon iedere activiteit, voorwerp of persoon dienen als brug of verbinding tussen de heilige en de materiële wereld. Hij noemde deze verbindingen 'godsdienstige uitdrukkingvormen' en groepeerde ze in drie hoofdcategorieën: (1) theoretische vormen van godsdienstige expressie zoals leerstellingen, geloofsopvattingen, mythen en uitspraken, (2) praktische vormen van godsdienstige expressie zoals erediensten, rituelen en gebruiken, en (3) sociologische vormen van godsdienstige expressie zoals organisaties, onderlinge verhoudingen en gezag.

Hoewel hedendaagse godsdienstwetenschappers het bepaald niet eens zijn over een algemeen geldende definitie van godsdienst, lijkt het erop dat men er het er over eens is dat deze drie categorieën van godsdienstige expressie een nauwkeurig beeld geven van de essentiële, gemeenschappelijke eigenschappen van godsdiensten. In wezen wordt gekeken naar:

- Geloofsvoorstellingen die zich bezighouden met het bovennatuurlijke, een "uiteindelijke werkelijkheid" die de fysieke wereld te boven gaat. Deze uiteindelijke werkelijkheid kan een God zijn, goden of een

Opperwezen, of eenvoudigweg een bovennatuurlijk principe zoals geloof in zielsverhuizing.

- Godsdienstige gebruiken die de mens in staat stellen contact te leggen met deze uiteindelijke werkelijkheid, deze te begrijpen, er een relatie of verbond mee aan te gaan.

- Een gemeenschap van gelovigen die gezamenlijk deze uiteindelijke werkelijkheid nastreven.

Het begrip transcendentie, dat zoveel betekent als 'te boven gaan', 'overbruggen' of 'overgaan', is een fundamenteel kenmerk van alle geloofsovertuigingen en een kernpunt van elke hedendaagse definitie van godsdienst. Transcendentie stelt de mens in staat de beperkingen van zijn biologische of fysieke staat te overbruggen en zich naar de plaats van het goddelijke te begeven.

De meeste vergelijkende godsdienstwetenschappers kunnen zich in deze driedelige benadering vinden omdat deze vrij is van godsdienstige vooroordelen, geen standpunten opdringt, en geen beoordeling inhoudt van godsdienstige overtuiging of gebruiken. Het is, zoals professor Wilson het uitdrukt, een waarachtig "ethisch neutrale" definitie.

AFWIJKENDE INTERNATIONALE NORMEN

Terwijl hedendaagse wetenschappers deze definitie van godsdienst als correct uitgangspunt voor het onderwerp beschouwen, wordt deze door de wetgeving op het gebied van internationale mensenrechten als de enige benadering beschouwd. En hoewel deze wettelijke instrumenten met opzet geen definitie van godsdienst bevatten, bepalen zij de internationale normen waarin van regeringen wordt geëist, geen discriminerende definities te hanteren of objectieve definities op discriminerende wijze toe te passen.

Helaas is het maar al te duidelijk dat godsdienstdiscriminatie nog steeds plaats-

Het Internationale Verdrag van Burgerlijke en Politieke Rechten van de Verenigde Naties en andere verdragen op het terrein van de mensenrechten beschermen en garanderen vrijheid van denken, geweten en godsdienst in alle 137 landen die het verdrag hebben ondertekend.

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

vindt, zelfs in democratische maatschappijen. De internationaal geprezen studie Freedom of Religion and Belief: A World Report [Vrijheid van godsdienst en geloof: een wereldomvattend verslag], van 1997, in samenwerking met deskundigen uit 50 landen, gepubliceerd door het Centrum voor Mensenrechten van de Universiteit van Essex, concludeert dat als gevolg van “beperkte interpretaties” van het begrip godsdienst, discriminatie en onderdrukking op basis van godsdienst op grote schaal voorkomen.

Enkele van de belangrijkste internationale regels die tegen discriminatie moeten beschermen, zijn opgesteld door de Verenigde Naties, die zich als één van hun hoogste doelen stellen op te komen voor “het in acht nemen van mensenrechten en de fundamentele vrijheden voor iedereen, zonder uitzondering met betrekking tot ras, geslacht, taal of godsdienst” (Art. 1(3) van het Handvest). Deze beginselen van gelijkheid en antidiscriminatie zijn van zulk fundamenteel belang, dat ze worden beschouwd als grondregels van het internationaal recht en bindend zijn voor alle beschaafde landen.

Ter nakoming van deze beginselen doen de verdragen, resoluties en rapporten voor mensenrechten van de Verenigde Naties een beroep op alle lidstaten om uit te gaan van een definitie voor godsdienst die zodanig objectief en veelomvattend is, dat zij niet discrimineert tussen godsdiensten. Daarom hebben de Verenigde Naties de toetsing aan joods-christelijke opvattingen verworpen omdat deze achterhaald zijn en onrechtmatige beperkingen opwerpen. Zij bevelen in plaats daarvan een allesomvattende en “ethisch neutrale” benadering aan, zoals die ook wordt gevolgd door godsdienstwetenschappers.

Deze verordening tot godsdienstige verdraagzaamheid komt tot uitdrukking in de officiële richtlijnen van de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties, met betrekking tot Artikel 18 van het Internationale Verdrag van Burgerlijke en Politieke Rechten, dat de vrijheid van denken, geweten en godsdienst garandeert in

alle 137 landen die het verdrag hebben ondertekend en goedgekeurd. De Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties, die verantwoordelijk is voor de uitvoering van de verplichtingen van de ondertekenaars, heeft hen uitdrukkelijk gewaarschuwd niet te discrimineren tegen welke godsdienst ook. De commissie heeft de ondertekenaars opgedragen alle godsdiensten gelijk te behandelen, met name degenen “die recent zijn opgericht of godsdienstige minderheden vertegenwoordigen die kunnen blootstaan aan vijandigheden van een overheersende godsdienstige gemeenschap”, alsmede degenen met een “niet-theïstische” geloofsstructuur (par. 2).

De belangrijkste autoriteit van de VN in godsdienstige aangelegenheden, de Speciale Rapporteur over Godsdienstige Onverdraagzaamheid, heeft het belang van deze verordening, waarin sterk de nadruk wordt gelegd op een brede definitie van godsdienst, onderstreept. Hij verklaarde dat een groepering die “zich richt op meer dan alleen geloof en zich beroept op een godheid of in elk geval op het bovennatuurlijke, de transcendentie, het absolute, of het heilige, zich met godsdienst bezighoudt.” Deze VN-functionaris heeft ook uitdrukkelijk criteria afgewezen die zijn gebaseerd op de grootte van de groepering of het aantal jaren dat deze bestaat, zoals die door een aantal regeringen voor erkenning als godsdienst worden gehanteerd.

Andere internationale instanties die op dit gebied werkzaam zijn, stellen zich eveneens op dit standpunt. Zo vaardigt het Europese Hof voor de Mensenrechten regelmatig beschikkingen uit waarin de rechten van minderheidsgodsdiensten worden erkend en beschermd. Een verwante organisatie, het Informatiecentrum voor Mensenrechten van het Commissariaat voor de Mensenrechten van de Raad van Europa, heeft opgemerkt dat de brede definitie van godsdienst onder de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens “zich niet beperkt tot breed geaccepteerde en wereldwijd erkende godsdiensten, maar zich ook uitstrekt

tot ongewone en nagenoeg onbekende geloofsrichtingen” en dat godsdienst “moet worden gezien in een breder verband”. En in april 1997, tijdens een bijeenkomst van godsdienstwetenschappers die was georganiseerd door de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa en waarvan meer dan 50 landen deel uitmaken, werd bepaald dat de breed gebaseerde normen van de Verenigde Naties ook van toepassing zijn op alle definities van godsdienst, ter bescherming van niet-traditionele en minderheidsgodsdiensten.

ALGEMENE FUNCTIES VAN GODSDIENSTEN

Inzicht in de essentiële kenmerken van godsdienst is het voornaamste punt bij het identificeren ervan, maar helpt ons niet tot een volledig inzicht te komen in de plaats die godsdienst in de moderne samenleving inneemt. Ook op dit punt kunnen wij te rade gaan bij godsdienstwetenschappers en sociologen. Velen van hen beperken zich niet tot het vaststellen van de onmisbare kenmerken waaraan een godsdienst moet voldoen, maar wijzen tevens op de algemene functies die in de hedendaagse godsdiensten worden gevonden.

Het zoeken naar verlossing is waarschijnlijk één van de belangrijkste functies in elke godsdienst - in feite de allerbelangrijkste. Dit beperkt zich niet tot de geestelijke verlossing, wat in de joods-christelijke traditie wil zeggen de gerichtheid op de uiteindelijke bestemming van de mens. Veeleer kan de werkelijke betekenis van het woord verlossing worden gevonden in zijn oorsprong, in het Latijnse woord ‘salutas’, dat ‘veiligheid’ of ‘heelheid’ betekent. Derhalve heeft verlossing eigenlijk te maken met het ‘veilig’ of ‘heel’ maken van de mens in zijn huidige leven. Godsdiensten bereiken dit door hun volgelingen de middelen te verschaffen om moeilijkheden het hoofd te bieden of door hun kenbaar te maken wat zij

moeten doen of geloven om het bestaan zin te geven en te beschermen tegen de meest ingrijpende lotswisselingen van dit leven.

Natuurlijk zijn de verschillende wegen die naar verlossing leiden van godsdienst tot godsdienst zeer verschillend. Deze lopen uiteen van vertrouwen in een “reddende” god tot offeranden aan verschillende goden, aanbidden van voorouders, zich conformeren aan vastgestelde gedragscodes, uitvoeren van bepaalde rituelen en meditatie.

Een ander verwant, en evenzeer belangrijk, element in iedere godsdienst is de kosmologie, dat wil zeggen de opvattingen over het universum. Elke godsdienst heeft een eigen specifieke kijk op de kosmos - de aard van het stoffelijk universum met inbegrip van tijd en ruimte, de wereld waarin we leven en op de rol van de mens in dit bestaan. Deze kosmologie vormt de filosofische grondslag waarop deze godsdienst is gebaseerd en wordt als het ware zijn “religieuze filosofie”. Die filosofie bepaalt op haar beurt de beginselen van de godsdienst en zijn geloofssysteem, verschaft het unieke karakter en vormt in de regel de belangrijkste aantrekkingskracht voor nieuwe volgelingen. Zoals de bekende Indiase hindoe-wetenschapper Sri Aurobindo het uitdrukte: “Een godsdienst waarin de filosofische waarheid niet tot uitdrukking komt, degenerereert tot bijgeloof en obscurantisme.”

Evenzo is behoud van rechtzinnigheid een algemeen voorkomend aspect in bijna elke godsdienst. De maatstaven voor het waarborgen van de integriteit van het geloof, de gebruiken, tradities en geschriften lopen uiteen van de meest eenvoudige tot de juridisch verfijnde. De bijbeltekst in Openbaring 22:18 en 19 waarschuwt uitdrukkelijk tegen het wijzigen of verwijderen van christelijke godsdienstige teksten. In het katholieke geloof ziet een hele godsdienstige orde, de Jezuïeten, toe op het waarborgen van de integriteit van de geschriften. En onder andere Christian Science maakt gebruik van juridische middelen zoals auteursrechten, om te voorkomen dat heilige werken worden aangetast of verkeerd gebruikt.

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

Kenmerkend voor bijna alle godsdiensten is het vaststellen van ethische en morele codes en richtlijnen voor “correct gedrag”, die uitdrukking vinden in uiteenlopende vormen zoals de Tien Geboden in het joodse geloof, de Gulden Regel in het christendom (behandel anderen zoals men door hen behandeld wil worden, Mattheüs 7:12), het Nobele Achtvoudige Pad in het boeddhisme en de Weg van de Dharma in het hindoeïsme. De vooraanstaande theoloog en schrijver Mircea Eliade merkte in dit verband op dat, hoewel godsdienst zich bezighoudt met het heilige, hij ook het menselijk gedrag beïnvloedt: “Door het goddelijke gedrag te imiteren, plaatst de mens zich dicht bij de goden - dat wil zeggen, dicht bij wat werkelijk van betekenis is.”

Geestelijke genezing is één van de oudste en meest fundamentele godsdienstige functies. Het wordt reeds aangetroffen in veel ayurvedische gebruiken van het hindoeïsme, het vroege christendom, enkele stromingen in het boeddhisme en in veel moderne godsdienstige kerkgenootschappen zoals Christian Science en de Pinksterkerk. “[Een] godsdienst die niet heelt, overleeft niet lang,” aldus David Chidester van de Universiteit van Kaapstad, die tevens opmerkt dat pas in de moderne wereld de godsdienst het helen van lichaam en geest, voorheen één van haar hoofdtaken, heeft opgegeven.

Bijna elke godsdienst voorziet ook in één of andere manier om haar aanhangers bij te staan in het oplossen van persoonlijke problemen. In godsdiensten die zijn gebaseerd op de joods-christelijke traditie gebeurt dit in de regel in de vorm van pastorale zorg, vooral wanneer de parochiaan te maken heeft met huwelijksproblemen, problemen op het werk of op school, antisociaal of zelfvernietigend gedrag zoals drugsgebruik of alcoholisme, of gewoon de stress van het dagelijks leven. Meer en meer moedigen de kerken hun leden aan

zelf hun problemen op te lossen door thuis, in hun eigen omgeving, boeken te lezen of te luisteren naar op geluidsband opgenomen lezingen of preken. Andere godsdiensten schrijven voor bepaalde rituelen te volgen, waardoor problemen op persoonlijk vlak kunnen worden opgelost. Katholieken kennen daarvoor de biecht. Volgens professor Wilson geeft deze functie “de meest directe verlossing van onmiddellijk lijden en beproeving.”

We zouden hier nog talloze andere functies van godsdienst kunnen noemen. Maar wetenschappers en historici wijzen er met nadruk op, dat de aan- of afwezigheid van één of meer van deze of andere functies niet beschouwd mag worden als een meewegende factor voor de “definitie” van godsdienst. Maar zij dragen wel bij tot meer inzicht in de plaats die godsdienst in de hedendaagse samenleving inneemt en in de betekenis die een godsdienst kan hebben voor zijn volgelingen.

Elke godsdienst heeft een eigen specifieke kijk op de kosmos - de aard van het stoffelijk universum met inbegrip van tijd en ruimte, de wereld waarin we leven en op de rol van de mens in dit bestaan.

BENADERINGSWIJZEN VAN DE DEFINITIE VAN GODSDIENST DOOR OVERHEIDSINSTELLINGEN

Er is nog een andere bron die een godsdienst kan definiëren - overheidsinstellingen. Ambtenaren moeten van tijd tot tijd bepalen of een groepering godsdienstig is en zich op grond daarvan kan beroepen op bepaalde privileges die zijn voorbehouden aan religieuze organisaties. Zo'n privilege kan een wijziging zijn van een bestemmingsplan, vrijstelling van belasting, volmacht om huwelijken te sluiten of, in sommige gevallen, het recht tot spirituele genezing van zieken en behoeftigen. In sommige landen, in het bijzonder die met een staatsgodsdienst, moeten

godsdienstige groeperingen zich laten registreren en toestemming krijgen van de regering voordat zij als godsdienst mogen functioneren of erediensten mogen houden.

Ondanks de specifieke culturele verschillen die tussen landen bestaan, wordt bij rechtszaken tegenwoordig uitgegaan van ruimhartige definities van godsdienst, die goeddeels overeenkomen met de “ethisch neutrale” aanpak van de vergelijkende godsdienstwetenschappers. In recente jaren hebben de hoogste gerechtshoven in Italië, de Verenigde Staten, Australië, Nieuw-Zeeland en India een theïstische definitie van godsdienst verworpen. Het Italiaanse Hoogerechtshof heeft de rechtbanken uitdrukkelijk aangewezen te rade te gaan bij godsdienstwetenschappers, wanneer moet worden vastgesteld of een geloofsrichting al dan niet als godsdienst kan worden aangemerkt.

De definitie van godsdienst waarvan werd uitgegaan door het Australische Hoogerechtshof in de zaak Church of the New Faith tegen de Inspectie van de Inkomstenbelasting (1983) 154 CLR 120, had opgesteld kunnen zijn door een godsdienstwetenschapper. In deze uitspraak komt het gerecht tot een serie van vier indicaties, afgeleid van een empirische analyse van erkende godsdiensten: (1) een geloof in iets bovennatuurlijks, een werkelijkheid die niet zintuiglijk kan worden waargenomen, (2) het geloof in kwestie heeft betrekking op de natuur van de mens, zijn plaats in het universum, en zijn relatie tot bovennatuurlijke zaken, (3) dit geloof van de aanhangers eist of moedigt hen aan bepaalde gedragscodes in acht te nemen of zich bezig te houden met bepaalde gebruiken die bovennatuurlijke betekenis hebben en (4) de aanhangers bestaan uit één of meer te identificeren groepen.

Toch zijn veel, of zelfs de meeste regeringsambtenaren en rechters die deze beslissingen moeten nemen, niet altijd op de hoogte van de nuances van de verschillende godsdienstige stromingen. En naar alle waarschijnlijkheid zijn hun voorstellingen van godsdienst gebaseerd op hun eigen ervaringen; op de begrippen, gebruiken en uiterlijkheden van de

godsdienstige omgeving waarin ze zijn geboren en grootgebracht. Daarom is het zeker niet ondenkbaar dat er evenveel definities van godsdienst bestaan als er besluitvormers zijn. Bij dit gebrek aan uniformiteit is het goed voorstelbaar hoe discriminatie tussen godsdiensten tot stand komt, met of zonder opzet.

HET BONAFIDE KARAKTER VAN DE SCIENTOLOGY RELIGIE - EEN OVERZICHT

Ook al begint een ethisch-neutrale en een terzake kundige beoordeling van godsdienst door wetenschap en overheden de overhand te krijgen, toch wordt de Scientology kerk soms nog de vraag gesteld waarom deze als godsdienst moet worden beschouwd, terwijl haar geloofsstructuur en gebruiken niet overeenkomen met de joods-christelijke traditie. Hoewel scientologen geloven in het bestaan van een Opperwezen, het hoogtepunt van Scientology's kosmologie, kennen de godsdienstige gebruiken van Scientology niet de verering, smeekbeden of aanbidding die de belangrijkste godsdienstige gebruiken vormen van de eerder genoemde traditie. Later in het boek komen we daar op terug.

De godsdienstige gebruiken van Scientology “verschillen” van die van de traditionele westerse godsdiensten in die zin dat ze streven naar een beter inzicht in en een relatie met het Opperwezen alsmede met de totale kosmos, in plaats van eenvoudigweg een uitdrukking te zijn van verering en aanbidding. In dit opzicht lijkt Scientology meer op veel oosterse godsdiensten, die een groter inzicht in en een betere relatie met een ander Opperwezen, beginsel of andere macht nastreven.

Om anderen een inzicht te geven hoe Scientology met andere godsdiensten is te vergelijken, heeft de Scientology kerk een aantal internationaal erkende godsdienstwetenschappers en deskundigen op verschillende vakgebieden gevraagd een onderzoek te doen naar de geloofsstructuur, de gebruiken en

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

de organisatorische opzet van Scientology en hun mening te geven over de godsdienstige aspecten. Deze deskundigen, die allen Scientology vanuit een “ethisch neutraal” standpunt aan een onderzoek onderwierpen, zijn eensluidend in hun conclusie dat Scientology een godsdienst is.

De meningen van een aantal van deze deskundigen zijn gepubliceerd als appendices van dit boek. Het betreft:

1. Prof. dr. Bryan Wilson,
emeritus hoogleraar in de sociologie aan de Universiteit van Oxford.

Professor Wilson is één van 's werelds meest gerenommeerde deskundigen op het gebied van vergelijkende godsdienstwetenschappen. Hij heeft meer dan 20 jaar lang onderzoek gedaan naar Scientology en daar uitvoerig over geschreven. Op basis van de drievoudige benadering maakte professor Wilson een “waarschijnlijkheidsinventaris” van 20 factoren die hij als kenmerkend beschouwt voor elke godsdienst. Professor Wilson schreef een uitgebreid oordeel, waarin hij ingaat op de belangrijkste kenmerken van Scientology, alsmede die van andere belangrijke wereldgodsdiensten. Zijn conclusie: “Scientology is een authentiek samenstel van godsdienstige overtuiging en gebruiken dat berust op een diepe en eerlijke toewijding van haar volgelingen.” Hij besluit met: “het is mij duidelijk geworden dat Scientology een bonafide godsdienst is en als zodanig dient te worden beschouwd”.

2. Prof. dr. M. Darrol Bryant,
docent in de theologie en culturele wetenschappen aan het Renison College, Universiteit van Waterloo, Canada.

Vanaf de tijd dat hij voor het eerst kennismakte met Scientology, in het midden van de jaren 70, heeft dr. Bryant een uitgebreide studie van deze godsdienst gemaakt. Zijn toetssteen voor religiositeit is een aanpassing van de drievoudige benadering, waarmee hij godsdienst definieert als “een gemeenschap van

mannen en vrouwen die zijn verbonden door een systeem van geloofselementen, gebruiken, gedrag en rituelen die trachten de mens met het goddelijke te verbinden”. Evenals professor Wilson kwam Bryant tot de conclusie: “Scientology is een godsdienst. Zij heeft een eigen specifiek geloofssysteem en een uitleg van een onzichtbaar spirituele orde, specifieke godsdienstige gebruiken en rituelen, gezaghebbende teksten en gemeenschapsvormende activiteiten.”

3. Prof. dr. Régis Dericquebourg,
hoogleraar godsdienstsociologie aan de Universiteit van Lille, Frankrijk.

Professor Dericquebourg's toetssteen is eveneens een variant op de drievoudige benadering, op basis waarvan hij zocht naar:

- (1) een kosmologie waarin het universum een betekenis heeft die is gerelateerd aan één of meer bovennatuurlijke krachten,
- (2) Een moraal die haar oorsprong heeft in deze kosmologie en daaraan voorschriften en richtlijnen ontleent,
- (3) instrumenten met behulp waarvan menselijke wezens in contact kunnen treden met het bovennatuurlijke element, en
- (4) een gemeenschap van volgelingen.

Nadat hij de geschriften en de praktijken van Scientology had bestudeerd en met bijna 300 Franse scientologen had gesproken, kwam Dericquebourg zonder veel moeite tot de conclusie dat Scientology een bonafide godsdienst is: “Scientology heeft de kenmerken van een godsdienst. Zij kent een theologie, een reeks gebruiken die het mogelijk maken het spirituele deel van ieder menselijk wezen te beïnvloeden, een “zeer bureaucratische” organisatiestructuur en godsdienstige rituelen. (...) Scientologen breiden de toepassing van rationele middelen uit en stellen ze ten dienste van een mystieke weg, zelftransformatie en herschepping van de wereld. Dat is waarschijnlijk de reden waarom Scientology zo uniek lijkt te zijn onder de godsdiensten.”

4. Prof. dr. Alejandro Frigerio,
docent sociologie aan de
Katholieke Universiteit van Argentinië.

Frigerio ging bij zijn analyse van Scientology uit van een uitgebreidere benadering en paste vijf verschillende methoden toe die door sociale wetenschappers worden gebruikt: (1) een “substantieve” benadering, waarbij een godsdienst wordt onderzocht aan de hand van de godsdienstige ervaringen van de volgelingen, (2) een “vergelijkende” benadering, die godsdienst onderscheidt van andere zingevingsystemen, (3) een “functionele” benadering, waarbij een godsdienst wordt onderzocht op basis van de

gevolgen op andere aspecten van het leven, (4) een “analytische” benadering, waarbij een godsdienst wordt onderzocht aan de hand van de verschillende manieren waarop hij zich manifesteert, en (5) wat wordt aangeduid als de ‘emic’ benadering (een Engelse term uit de culturele antropologie), waarin wordt uitgegaan van wat de cultuur als religieus beschouwt - en niet bijvoorbeeld de wetenschap. Aan het eind van deze uitgebreide analyse concludeerde Frigerio: “Vanuit iedere optiek in de huidige discussie over de definitie van de term religie binnen de sociale wetenschappen is Scientology een godsdienst...”

Een definitie van godsdienst in een pluralistische samenleving

5. Prof. dr. Frank K. Flinn,
docent godsdienstwetenschappen,
Washington University, St Louis,
Missouri, VS

Flinn houdt zich al sinds 1962 bezig met het bestuderen van nieuwe godsdiensten. Hij ging uit van de klassieke drievoudige benadering waarvan al eerder sprake was en kwam tot de conclusie dat Scientology zonder twijfel een godsdienst is: "Ik kan zonder aarzeling verklaren dat de Scientology kerk een bonafide godsdienst is. Zij beschikt over alle essentiële kenmerken van godsdiensten overal ter wereld: (1) een duidelijk omlijnd geloofssysteem, (2) dat resulteert in godsdienstige gebruiken (positieve en negatieve gedragsregels, rituelen, ceremoniën, handelingen en gewoontes), die (3) de basis vormen voor een groep gelovigen in een herkenbare godsdienstige gemeenschap die zich onderscheidt van andere godsdienstige gemeenschappen.

6. De heer Fumio Sawada,
Achtste Sleutelbewaarder van
Yu-itsu Shinto.

De heer Sawada is één van de meest vooraanstaande deskundigen op het gebied van godsdienst in Japan en was voorheen bestuursvoorzitter van de Sophis Universiteit. De heer Sawada gaf, als Aziatisch wetenschapper en één van de leiders van de oudste godsdienst in Japan, een uniek perspectief aan zijn analyse van Scientology. Hij benaderde zijn taak vanuit de Japanse definitie van godsdienst, die luidt: "Om te onderwijzen over de bron, moet men onderwijzen over de oorsprong van de bron". Om in Japan te worden erkend als godsdienst moet niet alleen aan dit criterium worden voldaan; maar tevens moet de betreffende godsdienstige organisatie "de leer verspreiden, religieuze eredienst uitvoeren en parochianen scholen." De heer Sawada kwam eenduidig tot de conclusie dat Scientology aan al deze eisen voldoet. Verder merkte hij op: "Japan is een land waar godsdiensten het accent leggen op het verhogen van iemands spirituele bekwaamheid. Vanuit Japans gezichtspunt is Scientology alleszins een godsdienst, vergelijkbaar met andere die hier reeds bestaan ...

Scientology heeft meer punten van overeenkomst met Japanse dan met westerse godsdiensten, vandaar dat er in westerse landen onbegrip kan bestaan over het feit dat er geen overeenkomsten zijn met andere grote godsdiensten".

7. Prof. dr. Urbano Alonso Galan,
theoloog en filosoof in Madrid, Spanje

Galan nam eveneens een aanpassing van de drievoudige benadering als uitgangspunt, met de nadruk op leerstellingen, ritueel, organisatie en het spirituele. Hij concludeerde: "Scientology bestaat uit een gemeenschap van personen die zijn verenigd rondom een complexe geloofsstructuur, op zoek naar het oneindige, het heilige, en de werkelijke relatie van de mens tot het goddelijke. (...) Scientology voldoet volledig aan de eis die aan welke godsdienst dan ook kan worden gesteld."

Deze gefundeerde, grondige en evenwichtige meningen van deskundigen worden ondersteund door tientallen andere. Tezamen geven zij blijk van een veelheid van benaderingen voor de analyse van godsdiensten, waarbij gebruik wordt gemaakt van "ethisch neutrale" normen. Alle zijn ondubbelzinnig in hun bevindingen dat Scientology in elk opzicht een bonafide godsdienst is.

Deze opinies geven een fascinerend beeld van de essentiële kenmerken van een godsdienst en hoe deze in Scientology naar voren komen. Hoewel het lezen hiervan zeker zijn nut heeft, kan nog meer inzicht worden geput uit de volgende hoofdstukken: een beschrijving van de Scientology godsdienst waarin duidelijk de transcendentale dimensie van het geloof, de gebruiken en de organisatie tot uiting komen. Terwijl u deze hoofdstukken leest, zult u al gauw zien hoe Scientology fundamentele kenmerken met andere godsdiensten gemeen heeft en de functies vervult zoals die hierboven zijn omschreven. U zult ook iets zien wat nog belangrijker is - hoe Scientology zich richt op het bieden van een praktische en goed begaanbare weg naar spirituele verlossing.